

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.21>

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНОМУ СЕПАРАТИЗМУ В УКРАЇНІ

Сєдих П.В.,
*аспірант кафедри права
гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут»*

Сєдих П.В. Спеціально-кримінологічна протидія кримінальному сепаратизму в Україні.

Наукова стаття присвячена проблематиці спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму. Наголошується на актуальності та, в певній мірі, невідкладності дослідження та реалізації даного рівня протидії кримінальному сепаратизму в Україні в сучасних умовах. Метою наукової публікації є аналіз спеціально-кримінологічного рівня протидії кримінальному сепаратизму через призму розуміння основного змісту та сутності цього процесу.

В межах наукового дослідження реалізується аналіз наукових точок зору які розкривають сутність дефініції спеціально-кримінологічна протидія злочинності в теорії кримінологічної науки.

Формується авторська позиція з приводу того, яким чином повинен будуватись та втілюватись в життя процес протидії кримінальному сепаратизму на спеціально-кримінологічному рівні.

Визначається мета, суб'єкти та окремі заходи протидії кримінальному сепаратизму на спеціально-кримінологічному рівні. Фіксується те, що суб'єкти спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму розглядаються як спеціалізовані, так і неспеціалізовані. Наголошується на існуючих в кримінологічній теорії класифікації заходів спеціально-кримінологічної протидії.

Виділяється окремо, як найбільш ефективні заходи: припинення громадянства України осіб, які реалізують сепаратистські дії; програмування протидії проявам сепаратизму на регіональному рівні; наявність в кримінальному законодавстві України кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за діяння сепаратистської спрямованості.

В межах наукової статті робиться висновок про те, що кримінальний сепаратизм як явище виступає в соціумі як суспільно-небезпечне явище, що потребує від держави та суспільства реалізацію заходів протидії. Зазначається що спеціально-кримінологічна протидія кримінального сепаратизму виступає як окремий рівень загального процесу протидії, що має власну мету, принципи, суб'єкти та заходи протидії. Наголошується на тому, що реалізація спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму покликана перетворитись на бар'єр на шляху посягання на територіальну цілісність і недоторканість України.

Ключові слова: сепаратизм; кримінальний сепаратизм; протидія злочинності; спеціально-кримінологічна протидія; мета, суб'єкти та заходи спеціально-кримінологічної протидії

Sedikh P.V. Special criminological counteraction to criminal separatism in Ukraine.

The scientific article is devoted to the issues of special criminological counteraction to criminal separatism. The scientific article is devoted to the issues of special criminological counteraction to criminal separatism. The purpose of the scientific publication is to analyze the special criminological level of counteraction to criminal separatism through the prism of understanding the main content and essence of this process.

Within the framework of scientific research, an analysis of scientific points of view is implemented that reveal the essence of the definition of special-criminological counteraction to crime in the theory of criminological science.

The author's position is being formed on how the process of countering criminal separatism at the special criminological level should be built and implemented.

The goal, subjects, and individual measures to counter criminal separatism at a special criminological level are determined. It is noted that the subjects of special criminological counteraction to criminal separatism are considered both specialized and non-specialized. Emphasis is placed on the existing classification of special criminological countermeasures in criminological theory.

The following measures are highlighted as the most effective: termination of Ukrainian citizenship of persons who carry out separatist actions; programming to counter manifestations of separatism at the regional level; the presence in the criminal legislation of Ukraine of criminal law norms that establish responsibility for acts of separatist orientation.

Within the framework of the scientific article, the conclusion is made that criminal separatism as a phenomenon appears in society as a socially dangerous phenomenon, which requires the implementation of countermeasures from the state and society. It is noted that the special criminological counteraction to criminal separatism acts as a separate level of the general counteraction process, which has its own goal, principles, subjects and counteraction measures. It is emphasized that the implementation of special criminological counteraction to criminal separatism is intended to become a barrier to encroachments on the territorial integrity and inviolability of Ukraine.

Key words: separatism; criminal separatism; combating crime; special criminological countermeasures; purpose, subjects and measures of special criminological countermeasures

Постановка проблеми. Актуальність та важливість проблематики протидії кримінальному сепаратизму в сучасних українських реаліях має велике значення. Україна, як незалежна держава, постала перед цивілізаційним вибором, а саме чи буде в майбутньому існувати така незалежна держава як Україна, чи буде збережена її територіальна цілісність або вона припинить власне існування шляхом втрати незалежності та своєї територіальної цілісності. Великий вплив на реалізацію тих процесів що призвели до сучасного стану українського суспільства та країни мали сепаратистські тенденції останніх 10-15 років що формувались та розвивались в Україні. Як результат, в українському суспільстві та державі існує величезний попит на реалізацію певної протидії цьому явищу.

Свого часу, А.О. Місюра наголошував на тому, що вибір методів і способів протидії сепаратизму багато в чому залежать від природи такого конфлікту та стадії його розвитку. На його думку, визначення шляхів врегулювання проблеми збереження територіальної цілісності держави, в цілому, має здійснюватися з урахуванням історичних, культурних, етнічних, релігійних та інших особливостей розвитку регіонів. При цьому досвід кожної країни є по-своєму унікальним [1, с. 200]. І не зважаючи на те, що ця наукова позиція була сформульована майже десять років тому, її зміст залишається певним стандартом для реалізації протидії кримінальному сепаратизму в Україні на теперішній час.

При цьому, як і в будь-якому науковому дослідженні, аналіз проблем протидії кримінальному сепаратизму нерозривно пов'язаний з загально-теоретичним розумінням протидії злочинності взагалі. Треба наголосити на тому, що в кримінологічній науці існують різноманітна кількість поглядів на теорію протидії злочинності. Ми не ставимо собі на меті дослідити наукову дискусію з цього приводу, а приймемо ту точку зору, що сформував О.М. Литвинов з цього приводу. Він наголошує на тому що, це особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різноманітних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня [2, с. 562].

Метою нашого дослідження виступає аналіз спеціально-кримінологічного рівня протидії кримінальному сепаратизму через призму розуміння основного змісту та сутності цього процесу.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженням проблематики протидії сепаратизму як явищу взагалі так кримінальному сепаратизму безпосередньо в сучасній Україні займалась низка науковців. Серед яких бажано виділити Т.М. Беркій, Є.О. Гладкова, І.М. Копотун, О.М. Литвинов, К.О. Литвиненко, А.М. Місюра, А.В. Носач та ін.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про спеціально-кримінологічні заходи протидії кримінальному сепаратизму, на нашу думку, в-першу чергу треба обов'язково зупинитись на загально-теоретичному розумінню даного питання.

Так, В.В. Голіна, розкриваючи сутність спеціально-кримінологічних заходів наголошував на тому, що це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. При цьому, на його думку, спеціально-кримінологічне попередження злочинів складається із трьох напрямків діяльності: кримінологічної профілактики; запобігання злочинам; припинення злочинів [3, с. 55].

Одночасно з цим, А.П. Закалюк, досліджуючи теоретичні питання запобігання злочинності, наголошував на тому, що спеціально-кримінологічні заходи протидії злочинності становлять окремий різновид діяльності щодо запобігання злочинності та чинять вплив: 1) не тільки після вчинення злочину, але частіше до нього; 2) у сфері, яка лише частково регулюється правом; 3) засобами, що мають виключно цільове запобіжне призначення; 4) інколи паралельно з засобами згаданих вище різновидів, але частіше після них [4, с. 328-329].

О.М. Литвинов, з'ясовуючи сутність спеціальної протидії злочинності, наголошує на тому, що вона охоплює спеціально-кримінологічну профілактику, та полягає: 1) в цілеспрямованому впливі на об'єктивні (ситуаційні в усіх можливих варіантах, територіальні, об'єктові й часові) та суб'єктивні (на рінях субкультури, соціальної групи й індивідуальному рівні) криміногенні чинники, пов'язані з окремими типами й видами кримінальних правопорушень; 2) в кримінально-правовому (оперативно-розшуковий і кримінально-процесуальний напрям) реагуванні на вчинені кримінальні правопорушення [5, с. 352].

Аналізуючи проблематику спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти державного суверенітету та територіальної цілісності України А.В. Носач наголошував на тому, що ця категорія заходів в певній мірі різноманітна й класифікується за різними критеріями. Так, спеціально-кримінологічні заходи різняться за змістом (економічні, політичні, культурно-виховні тощо); за масштабами дії (загальнодержавні, регіональні, локальні); за правовою характеристикою виділяють спеціально-кримінологічні заходи: що базуються на нормах права, але ними не регламентовані (наприклад, правова освіта, виховання), і детально врегульовані юридичні нормами (наприклад, адміністративний нагляд за особами, що звільнені з місць позбавлення волі тощо) [6, с. 108].

Досліджуючи проблематику протидії кримінальному сепаратизму нами була сформована певна позиція з приводу того, яким чином повинен будуватись та втілюватись в життя процес протидії кримінальному сепаратизму. Іншими словами, на яких базових принципах він повинен ґрунтуватись. До них треба віднести наступне:

- методи політичного компромісу повинні мати пріоритет перед силовими методами;
- як наголошує А.О. Місюра (а ми з ним в цьому питанні повністю погоджуємось), не існує єдиного підходу чи концепції, мінімального набору способів і методів боротьби або тактик, які будуть ефективними у всіх випадках і неодмінно призведуть до припинення сепаратистської діяльності [1, с. 201];
- враховуючи той факт, що сепаратистські процеси в державі мають довготривалий характер, дуже часто ґрунтуються на історичних подіях, процес протидії повинен мати системний, програмний та плановий характер;
- можливість держави застосувати силу для захисту власної територіальної цілісності повинна мати реальний характер і формувати у сторін сепаратистського конфлікту розуміння того, що вона, тобто сила, буде при потребі застосована;
- силовий блок держави, а саме її спеціальні служби, правоохоронні органи та боєздатні збройні сили, виступають як один з ключових факторів протидії кримінальному сепаратизму;
- контроль власних кордонів створює для держави позитивне підґрунтя для ефективної протидії кримінальному сепаратизму;
- політичні несилові методи протидії кримінальному сепаратизму мають відповідну ефективність на різних стадіях сепаратистського конфлікту, а саме: як на етапі мирного врегулювання, так і на етапі збройного протистояння;
- необхідність забезпечення національних інтересів і захисту національних цінностей в державі є базовим підґрунтям для політичного врегулювання сепаратистських конфліктів;
- досягнення згоди між безпосередніми сторонами сепаратистського конфлікту шляхом компромісу виступає суттєвим фактором для врегулювання такого конфлікту;

- програма амністії для сторін сепаратистського конфлікту в державі повинен розглядатись як один з методів врегулювання збройного конфлікту до якого привели сепаратистські процеси;
- фаза попереджувальних заходів кримінального сепаратизму повинна мати на меті не допущення збройного протистояння в державі.

На таких правилах, або принципах, повинно, на нашу думку, формуватися та реалізовуватись усі процеси пов'язані з протидією кримінальному сепаратизму.

В межах реалізації протидії кримінальному сепаратизму завжди виникає запитання – що виступає бажаним результатом такого процесу. Як зазначає А.В. Носач, метою таких процесів є виправлення криміногенної та якісно-кількісної мінімізацію кримінальної (в масштабі району, регіону чи країни) ситуації та зниження сумарної фізичної, моральної та матеріальної шкоди, заподіяної злочинами, що посягаю на державний суверенітет і територіальну цілісність України [7, с. 247]. Враховуючи той факт, що посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України виступають основою суспільно небезпечних дій кримінального сепаратизму, вважаємо за доцільне розширити дану мету протидії на весь спектр заходів протидії кримінальному сепаратизму.

Щодо суб'єктів спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму, то в цій ситуації, як правило, виділяють спеціалізовані та неспеціалізовані суб'єкти. До першої групи ми відносимо Службу безпеки України, Національну поліцію України, Державну прикордонну службу України, Державну міграційну службу України, Національну гвардію України тощо. До другої групи можливо віднести заклади охорони здоров'я, освіти, соціального захисту населення, інші установи, підприємства й організації, різноманітні громадські організації й окремі громадяни, які в тих чи інших формах приймають участь у заходах протидії спеціально-кримінологічного характеру.

В свою чергу, заходи спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму є різноманітними і можуть класифікуватись за різними критеріями. Так, наприклад, А.В. Носач зазначає те, що указані заходи відрізняються за змістом (економічні, політичні, культурно-виховні тощо); за масштабом дій (загальнодержавні, регіональні, локальні); за правовою характеристикою виділяють заходи, що ґрунтуються на нормах права, але ними не регламентуються (наприклад, права освіта, виховання), і детально врегульовані юридичні нормами (наприклад, адміністративний нагляд за особами, звільнені з місць позбавлення волі, тощо) [7, с. 250].

Одним з заходів правового характеру протидії кримінальному сепаратизму вважаємо запровадження в Україні інституту втрати громадянства на підставі сепаратистських дій, що потягли за собою посягання на територіальну цілісність України. Свого часу, досліджуючи цю проблематику, С.В. Дрьомов, спираючись на положення ст. 7 Європейська конвенція про громадянство [8], пропонував реалізувати законодавчу ініціативу про закріплення як в Конституції України, так і у відповідних нормативно-правових актах відповідного переліку підстав втрати громадянства України, серед яких передбачити закріплення такої як поведінка особи, яка серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави (наприклад, сепаратизм) [9, с. 68]. Враховуючи сучасну ситуацію в Україні, вважаємо за доцільне доповнити ст. 19 ЗУ «Про громадянство України» [10] пунктом 4 «поведінка особи, яка серйозно зашкоджує національній безпеці держави та пов'язана з посяганням на територіальну цілісність України».

Одним з ефективних заходів спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму на думку О.О. Титаренко є програмування протидії проявам сепаратизму на регіональному рівні. На його думку, слід наголосити на тому, що одним із напрямів підвищення ефективності протидії сепаратизму та тероризму залишається якісне програмування протидії цим явищам на регіональному рівні, що безпосередньо пов'язано з реалізацією державної безпекової політики. Саме вжиття необхідних програмних заходів на регіональному рівні дозволить раціонально акумулювати основні зусилля як спеціальних, так і загальних суб'єктів, які спрямовані на мінімізацію виникнення ризиків терористичних загроз та проявів сепаратизму, а також зниження ризиків соціально-економічної та політичної дестабілізації в окремому регіоні [11, с. 171-172].

Не треба забувати про ще один захід спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму – передбачення в Кримінальному Кодексі України (*далі – КК України*) низки кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за суспільно-небезпечні діяння, які пов'язані з сепаратизмом. До них, на нашу думку, треба віднести ст. 109 КК України (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади); ст. 110 КК України (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України); ст. 110-2 КК України (Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або дер-

жавного кордону України); ст. 111 КК України (Державна зрада); ст. 436 КК України (Пропаганда війни); ст. 437 КК України (Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни); та ст. 447 КК України (Найманство). Наявність в кримінальному законодавстві даних кримінально-правових норм формує у суспільства розуміння та усвідомлення суспільної небезпечності даної категорії дій та створює певну перепону на шляху виникнення, реалізації та поширення дій сепаратистського характеру, які посягають на територіальну цілісність і недоторканість України.

Висновки. Узагальнюючи викладене вище можливо зробити деякі висновки:

- кримінальний сепаратизм як явище виступає в соціумі як суспільно-небезпечне явище, що потребує від держави та суспільства реалізацію заходів протидії;
- спеціально-кримінологічна протидія кримінальному сепаратизму виступає як окремий рівень загального процесу протидії, що має власну мету, принципи, суб'єкти та заходи протидії;
- реалізація спеціально-кримінологічної протидії кримінальному сепаратизму покликана перетворитись на бар'єр на шляху посягання на територіальну цілісність і недоторканість України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Місюра А.О. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 200-203. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf>.
2. Литвинов О.М. Протидія злочинності (поняття і система). Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В.В. Чернея, В.В. Сокуренько/упоряд. О.М. Джу́жа, О.М. Литвинов. Харк. нац. ун-т внутр. справ, Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України. Харків – Київ: Золота миля, 2017. С. 562.
3. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/за заг. ред. В.В. Голіни; І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія та практика: У 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
5. Кримінологія (Загальна частина): навч. посіб. / [І.О. Бандурка, О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю.В. Орлова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2025. 616 с.
6. Носач А.В. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам проти державного суверенітету та територіальної цілісності України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2019. № 2 (64). С. 107-112. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2019/21.pdf.
7. Носач А. В. Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України: кримінологічне дослідження: монографія. Харків: Панов, 2020. 372 с.
8. Європейська конвенція про громадянство: Конвенція Ради Європи від 06.11.1997 ETS № 166// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text (дата звернення: 26.08.2025).
9. Дрьомов С.В. Позбавлення громадянства України як засіб протидії сепаратизму. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 66-69. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf>.
10. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 26.08.2025).
11. Титаренко О.О. Стан програмування протидії проявам тероризму та сепаратизму на регіональному рівні (за результатами вибіркового аналізу окремих регіональних правоохоронних програм). Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 169-174. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pdf>.